

kraju ovog poglavlja autor raspravlja o idealnom tipu socijalnog kapitalizma.

Katolicizam i socijalni status građana naslov je poglavlja u kojem se raspravlja o tradiciji milosrđa u katoličanstvu kao ranije dominantnog koncepta povezanog s obavezom kršćana da daje, naspram karakteristike moderne socijalne države koja dodjeljuje socijalna prava. Socijalna pravda kao koncept zamijenila je ranije milosrđe. Milosrđe i ljubav dio su bitnih moralnih načela kršćanstva. To su bitne odrednice buržoaskih religijskih vrijednosti koje legitimiraju, a ne kritiziraju socijalne nejednakosti. Socijalna pravda, za razliku od milosrđa, usmjerena je na promjenu. Međutim, religijski inspiriran socijalni i politički pokret kršćanske demokracije nije ostao zarobljen milosrđem. Tome su pridonijeli posebno protestantizam i procesi sekularizacije.

Kersbergen raspravlja o duhu kapitalizma pozivajući se na M. Webera i tu upozorava na zanimljive razlike u organizaciji katolički i protestanski inspiriranih socijalnih režima. Koncept milosrđa trajno je odredio različitost kršćanske demokracije u odnosu na liberale i socijaldemokrate kada se govori o socijalnoj pravdi i socijalnom statusu građana.

Posebno zanimljiv dio ove knjige jest i poglavlje *Intelektualno podrijetlo kršćanske demokracije i socijalnog kapitalizma*. Moderna kršćanska demokracija ima dva glavna izvora: političko katoličanstvo, koje se poziva na promjenu statusa Crkve u 19. stoljeću poslije Francuske revolucije, i socijalno katoličanstvo, koje se suprotstavlja rastu industrijskog kapitalizma i integraciji proletera kao kršćanskih građana u moderno industrijsko društvo. Kršćanska demokracija rezultat je povijesnih koincidencija liberalnog političkog katolicizma i socijalnog katolicizma.

Za razvoj kršćanske demokracije važni su odnosi između katoličke tradicije i demokracije. U tom smislu važna je i romantičarska kritika kapitalizma. Konzervativna romantička kritika industrijskog društva bila je polazna točka socijalnog katolicizma. Trebalo je proći mnogo vremena da se socijalni problemi prepoznaju kao ekonomski. Socijalno učenje Katoličke crkve posebno je važan izvor kršćanskih demokracija.

Zaključne rasprave u knjizi sumiraju posebnosti socijalnog kapitalizma u odnosu na druge tipove socijalnih država. To je izvjesni

srednji put između liberalizma i socijalizma. Razlike i specifičnosti socijalnih režima kršćanske demokracije definirane su specifičnim geografskim, kulturnim, jezičnim i povijesnim okvirima koji vode prema posebnom obliku socijalne politike. Kersbergen drži da smo danas svjedoci izvjesne dekompozicije kršćanske demokracije. To je povezano sa snažnim procesima sekularizacije i promjenama socijalne strukture. Zbog tih procesa obitelj u društvu igra sve manju ulogu. Kršćanska demokracija zahvaćena je općom dezintegracijom tradicionalne politike.

Za sve partije aktualan je problem legitimiteta njihovih programa. Koga one predstavljaju? U tom smislu već su aktualni zahtjevi redefinicije položaja kršćanskodemokratskih partija.

Ovo je izuzetno zanimljiva knjiga. Knjiga koju treba čitati u više navrata. Prema mišljenju G. Esping-Andersena, ovo je novo poglavlje u teoriji socijalne politike. Našim čitateljima ova knjiga može otkriti kompleksnost problema nastanka i razvoja socijalne politike. Može ih također inspirirati za nova empirijska istraživanja. U Hrvatskoj također dominira katoličanstvo, ali nema kršćanskodemokratske partije koja bi promicala poseban tip socijalnog režima. Iz konteksta izloženih nastojanja razvoja kršćanskodemokratskih socijalnih režima u katoličkom pojasu Europe može se doći do zanimljivih teza o našem socijalnom režimu.

Gojko Bežovan

POVERTY AND THE ADEQUACY OF SOCIAL SECURITY IN THE EC A comparative analysis

Herman Deleek
Karel Van den Bosch
Lieve de Lathouwer
Avebury, Aldershot
1995.

Siromaštvo je iznimno značajan fenomen za hrvatsko društvo, ali i za sve postsocijalističke zemlje. Razlog za to treba tražiti, s jedne strane, u tome što ono u pravilu prati postso-

cijalističku tranziciju, prijeteci ponekad i masovnim razmjerima. S druge strane, osiromašenje hrvatskoga društva logična je posljedica agresije na Hrvatsku. Rat je prouzročio ogroman pad društvenog proizvoda, razarajući privredne objekte i pogone, kao i pojedine važne gospodarske grane. Osim toga, Hrvatska je bila opterećena velikim izdacima vezanim za zbrinjavanje prognanika i izbjeglica (što je znatnim dijelom i danas). Najveći dio prognanika i izbjeglica ostao je bez ikakvih egzistencijalnih izvora, potpuno ovisan o državi i humanitarnim organizacijama. Nije iznenađujuće, stoga, da je siromaštvo postalo jedan od najznačajnijih društvenih problema. Svi govore o njemu, ali gotovo ga nitko ne može precizno odrediti. Nema pouzdanih podataka o učinkovitosti mjera koje su usmjerene na ublažavanje siromaštva itd.

Međutim, izgleda da su i mnoge razvijene industrijske zemlje "ponovo otkrile" siromaštvo, poglavito unazad dva desetljeća. Porastao je broj siromašnih pojedinaca i obitelji u tim zemljama, ali pojavilo se i tzv. novo siromaštvo, koje zahvaća potpuno nove kategorije stanovništva. To je uvjetovalo intenzivnije izučavanje siromaštva, s ciljem da se preciznije utvrdi broj siromašnih i iznađu efikasniji načini ublažavanja ovog problema. Knjiga *Poverty and the Adequacy of Social Security in the EC* vrlo je interesantan i značajan primjer u ovom pogledu.

Riječ je o radu koji je nastao kao rezultat međunarodnog istraživačkog projekta EURO-PASS (European Research On Poverty And Social Security), koji je bio proveden između 1985. i 1989. u sedam europskih zemalja: Belgiji, Grčkoj, Španjolskoj (Katalonija), Francuskoj (Lorena), Irskoj, Luksemburgu i Nizozemskoj. Financijsku potporu projektu dala je Komisija EZ unutar tzv. Drugog akcijskog programa za borbu protiv siromaštva.

Knjiga se sastoji od sedam poglavlja, ali bi se uvjetno mogla podijeliti na četiri dijela: konceptualno-metodološki okvir, fenomenologija siromaštva, karakteristike i učinkovitost sustava socijalne sigurnosti (socijalnih transfera) te dinamička analiza siromaštva.

Autori polaze od toga da je siromaštvo višedimenzionalan, relativan i nejasan pojam te da ga je teško definirati. Siromaštvo nije moguće opisati na konkretan i apsolutan način. Ono se ne može svesti samo na nedovoljne prihode, makar su oni najznačajniji indikator

siromaštva. Višedimenzionalnost siromaštva implicira da se ono manifestira u svim područjima života (stanovanju, obrazovanju, kvaliteti zdravlja) te da općenito znači nesudjelovanje u značajnim društvenim vrijednostima. Nejasnosti ovog pojma pridonosi i to da definiranje siromaštva podrazumijeva preplitanje znanstvenih i političkih dimenzija. Imajući u vidu navedeno, autori su postavili sljedeće ciljeve istraživanja: 1) ustanoviti broj siromašnih u različitim zemljama, kao i rizične grupe; 2) procijeniti prikladnost sustava socijalne sigurnosti, u smislu garantiranja minimalnog prihoda; 3) oblikovati standardizirani sustav socijalnih indikatora; 4) razviti i evaluirati metode mjerenja siromaštva; 5) ustanoviti razliku između kratkotrajnog i dugotrajnog siromaštva uz pomoć panel-metode.

Autori su upotrijebili i evaluirali pet različitih metoda u definiranju linija siromaštva: statističko-relativnu metodu, dva modela subjektivne metode, pravno-političku metodu i deprivacijski metodu. Treba ipak napomenuti da je ova posljednja metoda samo periferno dotaknuta i da su evaluirane u stvari četiri metode. Autori su prethodno teorijski analizirali prednosti i nedostatke svakog od spomenutih načina određivanja linija siromaštva. Uspoređujući rezultate, autori su došli do zaključka da subjektivno određene linije siromaštva postavljaju ovu liniju na višu razinu od statističko-relativne metode. Kod pravno-političke metode linije siromaštva su postavljene na najnižoj razini. To drugim riječima znači da subjektivne metode "proizvode" visoke stope siromaštva, a pravno-političke relativno male stope siromaštva. Statističko-relativna metoda je između ovih dviju. Autori smatraju da su najbolje one linije siromaštva koje su određene uz pomoć statističko-relativne metode, iako su utemeljene na konvenciji.

U ispitivanju fenomenologije siromaštva autori polaze od kućanstva (domaćinstva) kao temeljne jedinice, makar neki kritiziraju ovu mjeru jer ne uzima u obzir koliko su ta kućanstva udaljena od linije siromaštva. Također su autori mjerili raskorak između prosječnih prihoda siromašnih i razine linije siromaštva (the average poverty-gap) te ukupnu svotu novca koja je teorijski potrebna da bi se podigli prihodi svih siromašnih na razinu linije siromaštva (the average poverty shortfall). Isto tako, mjereni su stupnjevi rizika pojedinih socijalnih kategorija, kao i sastav siromašnih.

Ovdje je svakako najinteresantnija analiza rizičnih grupa s aspekta siromaštva. Pokazalo se da u kategoriju s najvećim rizikom od siromaštva ulaze kućanstva na čijem se čelu nalazi nezaposleni pojedinac. U Belgiji više od 60% takvih kućanstava živi u siromaštvu, dok je u Grčkoj i Luksemburgu taj broj oko 70%. Druga rizična grupa su umirovljenici, makar su oni nešto manje rizični od nezaposlenih. Njihov je rizik od siromaštva nešto veći od prosječnog rizika za cijelu populaciju. Treća su rizična kategorija kućanstva na čijem se čelu nalaze bolesni ili nesposobni pojedinci. Njihov je rizik u većini ispitivanih zemalja veći od rizika umirovljenika. Isto tako, rizik od siromaštva je obrnuto razmjern socioprofessionalnom i obrazovnom statusu. U rizičnu kategoriju ulaze i udovci/ce te rastavljene osobe. Odnos između dobi i rizika od siromaštva ima oblik U-krivulje (rizik je velik među osobama između 16-24 godine, najniži u dobi od 25-50, i opet raste nakon 50. godine). Veći je rizik od siromaštva kod žena koje su na čelu kućanstva (što se može i očekivati s obzirom na to da su žene češće na čelu razorenih, nekompletnih, samačkih ili jednoroditeljskih kućanstava, koja su ranjivija s ekonomskog aspekta). Struktura kućanstava također je povezana s rizikom od siromaštva. U svih sedam zemalja kućanstva sastavljena od dvije odrasle radno sposobne osobe (bračni par bez djece) imaju relativno nizak rizik od siromaštva. Bračni par s jednim ili dva ovisna djeteta ima gotovo uvijek ispodprosječan ili prosječan rizik, dok bračni par s troje i više ovisne djece ima iznadprosječan rizik. Rizik kućanstva od siromaštva razmjern je broju hranitelja (income providers).

S aspekta socijalne politike iznimno je zanimljiv dio knjige u kojem se analizira dostatnost i učinkovitost programa socijalne sigurnosti (socijalnih transfera). Učinkovitost ovdje podrazumijeva stupanj ublažavanja ili uklanjanja siromaštva. Analizirana su četiri tipa socijalnih transfera: mirovine, naknada za nezaposlenost, naknada za invalidnost i bolest te obiteljske naknade. Podaci pokazuju da, prema svim standardima, zemlje Beneluxa imaju najučinkovitije socijalne transfere. Više od 80% siromašnih, prema statistički određenoj liniji siromaštva, nakon dodjele transfera prestaju biti siromašni u tim zemljama (prema subjektivnim linijama siromaštva, ovaj postotak iznosi od 50-70%). U ostalim je zemljama učinkovitost socijalnih transfera dosta niža

(prema statističkim linijama siromaštva, broj onih koji izlaze iz siromaštva nakon dodjele socijalnih transfera kreće se od 45-75%, a prema subjektivnim od 25-50%). Razlog manje efikasnosti socijalnih transfera u Grčkoj, Irskoj, Španjolskoj treba tražiti u većem broju siromašnih prije dodjele naknada, u manjem iznosu tih naknada ili u neefikasnom korištenju tih naknada. U nekim su zemljama programi socijalne sigurnosti neefikasni jer 30-60% socijalnih transfera ide prema kućanstvima koja nisu siromašna prije dodjele tih transfera. Isto tako, analiza pokazuje da su neka kućanstva izvan siromaštva, dok druga to nisu, ne zato što imaju veću razinu prihoda prije dodjele socijalnih transfera, već prije zato što su socijalni transferi više usmjereni prema određenim kategorijama kućanstava (tako socijalni transferi bolje štite umirovljenje nego nezaposlenost). Analizirajući socijalne transfere pojedinačno, autori su došli do zaključka da su u svim zemljama mirovine najučinkovitiji oblik socijalnih transfera, zatim slijede naknade za bolest i invalidnost, naknade za nezaposlenost i obiteljske naknade. Također je nađeno da su svi oblici socijalnih transfera najefikasniji u Nizozemskoj, a najmanje efikasni u Španjolskoj (uz neke iznimke).

Na kraju, autori su se samo dotakli analize siromaštva u vremenskoj dinamici. U tu svrhu korištena je panel-metoda. Ista kućanstva anketirana su u dvije vremenske točke. Međutim, vremenski razmak između anketiranja nije bio isti u svim zemljama (kretao se od jedne do tri godine), što umanjuje mogućnosti komparativne analize. Osim toga, vremenski je razmak od jedne ili dvije godine premali za longitudinalno istraživanje siromaštva, pa je teško upotrijebiti termin dugotrajnog siromaštva. Tih ograničenja svjesni su i sami autori. Ipak, dobiveni podaci upućuju na značajnu mobilnost iz stanja siromaštva u stanje nesiromaštva (od 34-60% kućanstava prema statističkim linijama siromaštva, dok je prema subjektivnim linijama taj broj manji). Broj onih koji u prvoj vremenskoj točki nisu bili siromašni, a u drugoj jesu, kreće se od 3,3% u Luksemburgu do 8,8% u Irskoj (koristeći se statističkom linijom siromaštva). S druge strane, broj onih koji su ostali siromašni u obje vremenske točke kreće se ispod 3% u Nizozemskoj i Belgiji do 10,2% u Irskoj. Na osnovi podataka moguće je izdvojiti dvije skupine siromašnih: one koji ostaju u stanju siromaštva "duže" vrijeme (stayers) i one

koji su siromašni kraće vrijeme (movers). Općenito govoreći, oni koji su rizični s aspekta kratkotrajne nezaposlenosti bit će rizični i s aspekta "dugotrajne" nezaposlenosti. Pokazalo se da osobito ona kućanstva na čijem je čelu nezaposlena osoba imaju relativno velik rizik da "duže" ostanu u siromaštvu.

Spomenimo također da knjiga obiluje tablicama i grafikonima, da ima veći broj priloga u kojima su precizno objašnjeni osnovni pojmovi i koncepti te načini izračunavanja linija siromaštva prema pojedinim metodama.

Knjiga Deleeca i suradnika može biti interesantna kako za znanstvenu tako i za političku javnost (politička javnost je svakako bitna jer sudjeluje u definiranju siromaštva). Značenje knjige može se promatrati na tri razine: metodološkoj, eksplikativnoj (u užem smislu riječi) te na praktičnoj razini. Vrlo je bitno ponovo istaknuti da su autori evaluirali četiri linije siromaštva (statističko-relativnu, dvije subjektivne i pravno-političku) te da je broj siromašnih procjenjivan u skladu s tima četirima linijama. U nekim slučajevima te su četiri linije pokazivale vrlo slične rezultate, ali katkad su ti rezultati bili značajno različiti. Autori su se na kraju opredijelili za statističku metodu, s čime bismo se čak i mogli složiti. Ipak, ne treba zanemariti ni subjektivne metode koje su utemeljene na stavovima samog stanovništva, jer, kako ističe američki sociolog I. Thomas, ako ljudi definiraju situaciju kao realnu, ona je realna u svojim posljedicama. Dobiveni rezultati svakako pridonose boljem određivanju i razumijevanju pojave siromaštva, kao i korištenje komparativne analize. Konačno, moguće je izvući i odgovarajuće pouke na praktičnoj ili čak dnevopolitičkoj razini, vezano prije svega za učinkovitost socijalnih transfera, ali ne samo uz njih. Ova knjiga nesumljivo pridonosi boljem poznavanju siromaštva u Europi i barem na taj način popunjava kroničnu nestašicu sličnih istraživanja u našem društvu.

Zoran Šućur

PROGONSTVO I POVRATAK

Urednik: Ivan Rogić
Zagreb, studeni 1995.

Knjiga *Progonstvo i povratak - psihosocijalne i razvojne odrednice progonstva i mogućnosti povratka hrvatskih prognanika* nastala je na Institutu za primjenjena društvena istraživanja. Autori knjige, uz vodstvo dr. Ivana Rogića, jesu dr. Vesna Lamza-Posavec, dr. Vlado Šakić, dr. Zvonimir Knezović te Josip Esterajher.

Knjiga se, uz predgovor koji je napisao dr. Adalbert Rebić i uvod sastoji od šest dijelova i tri dodatka.

U prvom dijelu pod naslovom *Prognanici i izbjeglice u sustavu zbrinjavanja* dan je kratak pregled definicija osnovnih pojmova izbjeglištva, međunarodni instrumenti i institucije koje se odnose na probleme izbjeglica. U tom je kontekstu prikazan i problem i specifičnost izbjeglištva u Hrvatskoj. Osim toga prikazan je i sustav zbrinjavanja prognanika i izbjeglica u Hrvatskoj - podaci za to uzeti su iz Prijedloga nacionalnog programa povratka prognanika i izbjeglica Vlade Republike Hrvatske od 14. srpnja 1994.

Drugi dio knjige, naslovljen *Osnovna obilježja prognanika i izbjeglica u Hrvatskoj*, uz prikaz socijalnih i demografskih obilježja prognanika i izbjeglica te njihova životnog stila prije progonstva, donosi i detaljniji opis smještaja prognanika.

Treći dio knjige *Osnovna obilježja prognaničkog položaja* govori kako prognanici i izbjeglice ocjenjuju vlastiti položaj, koje su najveće poteškoće i problemi s kojima se prognanici suočavaju tijekom progonstva i kako ih oni rangiraju.

Četvrti dio knjige, pod naslovom *Pripravnost na povratak*, govori o uvjetima koji bitno određuju pripravnost na povratak te sam povratak prognanika. Uz općenite prognaničke uvjete (npr. sigurnost, pomoć ili olakšice za obnovu izgubljenih dobara, zaposlenje itd.), i posebne aspiracije prognanika glede povratka vrlo su značajna i sredstva usmjeravanja i poticanja prognanika na povratak. Opis tih sredstava nalazi se u nekoliko hrvatskih zakona, odluka i uredaba koje su navedene u knjizi te u prijedlogu posebnih mjera hrvatske Vlade iz srpnja 1994. godine.